

УДК 008:24:34:39:94(477)

В.О. Радзієвський

ПРО ПОХІДНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ У 1941-1944 РР.

Постановка проблеми. Період фашистської окупації був складною сторінкою культури України. Про цю культуру періоду Другої Світової війни написано чимало, проте розгляд субкультур у роки окупації майже не здійснювався. Разом із цим, субкультури періоду окупації мали свою специфіку. Крім довоєнних (первинних, базових, давніх) субкультур виникали нові, народжені війною (вторинні, похідні, тимчасові). Якщо навіть самі концепти «військовополонені», «партизани», «остарбайтери» та інші заслуговують на дослідження, то тим більшу увагу заслуговують їх похідні субкультури: військовополонених, партизан, остарбайтерів. Усі ці субкультури випадали із загального масиву культури періоду окупації: вони мали замкнений характер, свої особливості – організаційні, символічні, знакові, іноді навіть мовні (шифри, паролі, таємні відповіді тощо). У науковому дискурсі мова йде про субкультурні явища та структури, які хоч і мали обмежений у часі, тимчасовий період існування, але відігравали значну роль у певному проміжку нашої історії та культури.

Мета розвідки – розгляд такого явища культурного буття періоду Великої Вітчизняної війни, як субкультури, що виникли у період військових дій в Україні та з'ясувати специфіку їх культурно-історичного буття.

Наукова розробка проблеми. Українська культура у 1941-1945 рр. викликала інтерес у багатьох вчених (А. Айсфельд, А. Дудніченко, О. Іванов, М. Коваль, В. Король, О. Лисенко, П. Медведок, В. Полішук, О. Потильчак, О. Салата, А. Чайковський та ін.) [1-19]. Чимало західних авторів (Д. Трейдголд, М. Флорінський, П. Дункан, Д. Уоренс, Б. Бейлі, А. Тойнбі, А. Сітон, Р. Лекі та ін.) писали, що народ України зустрічав німців як визволителів, але більшість з іноземних авторів, роблячи висновок про «звільнення» населення України, посилались на сумнівні (переважно агітаційні) німецькі джерела. Про питання субкультур писали Ю. Александров, О. Багреєва, О. Корякіна, В. Пирожков, Г. Синіцина, О. Старков, В. Тулегенов, Г. Хохряков та ін. Але тема субкультур в Україні періоду 40-х рр. ХХ ст. не знайшла належного висвітлення. Хоча окремі субкультури в Україні у зазначений період і досліджувались вітчизняними вченими (В. Король, О. Салата та ін.) [2; 4; 15], але лише у контексті загальної парадигми культури того періоду, виходячи з наукової рефлексії історії, а не культурології.

Вторинні, похідні, тимчасові, субкультури 40-х рр. ХХ ст. не були предметом спеціальної розвідки, а їх часткове, навіть поверхневе дослідження у загальному масиві традиційної культури або входило до переважно панівної культури у працях багатьох вчених на суміжні та інші теми [1-3; 7; 9; 11-17; 19].

О. Потильчак чимало писав про різних робітників (вільних, примусових, остарбайтерів і т.д.), В. Кучер і М. Коваль – про втрати у війни та їх вплив на культуру, специфіку взаємодопомоги підпільників – А. Чайковський, інформаційну культуру досліджувала О. Салата і т.д. [1-3; 7; 9; 11-19].

Виклад основного матеріалу. Тема тимчасових субкультур у період фашистської окупації України належить до малодосліджених, контраверсійних, а також актуальних і суперечливих питань. Якщо соціальні, вікові й професійні субкультури та, навіть, кримінальна субкультура є явищами відносно постійними, то явища особливого, тимчасового культурного буття – зокрема, субкультури військовополонених, партизан і остарбайтерів існували обмежений проміжок часу, хоча подібні явища були не лише у 1941-1944 рр. Окрема тема – діяльність тих українських патріотів, чия позиція не співпадала з світоглядом тогочасних московських керманічів. Тема визвольного руху, УПА, ОУН, повстанські дії, «не червоні» (нерадянські) партизани є актуальною проблемою; проблема ця

постає у межах не лише соціокультурного процесу, а, у першу чергу, як тема етнокультурного дослідження. Історично так склалось, що в СРСР і незалежній Україні та на теренах СНД субкультури розглядаються у соціокультурному контексті (вікові, професійні, соціальні, аматорські тощо), а тема субкультур в етнокультурному контексті майже не піднімається, або розглядається побіжно [8; 12-14] та заслуговує на наукову увагу.

У науковій рефлексії на перший погляд може скластись враження про недоречність виокремлення не лише етнічних і національних субкультур (автоматично постане тема протиставлення національної культури і її субкультур та виникнуть інші дискусійні питання), але і субкультур соціального спрямування – зокрема, субкультури військовополонених, партизан і оstarбайтерів через їх певну «штучність» та проблематичність (обмеженість у часі, засобах, характері існування тощо). Але саме важкі (іноді занадто) умови існування у період війни мільйонів людей породжували чимало особливостей буття (не лише особливі форми комунікації, системи зв'язку, набір певних правил і заборон тощо), створюючи певні субкультурні явища, які з часом були оспівані у художній літературі (радянські партизани у творах соціалістичного реалізму) та ретельно проаналізовані науковцями (наприклад, партизани у численних працях А. Чайковського, оstarбайтери у наукових розвідках О. Потильчака, полонені у творах М. Коваля, праці В. Короля, досягнення О. Салати та ін.) [2; 4; 7; 15; 19-20].

Зосередимось на найменш спірних соціальних субкультурах – субкультурах військовополонених, партизан і оstarбайтерів.

Субкультури партизан та оstarбайтерів мали принципову різницю: оstarбайтери, маючи значні обмеження (навіть на пересування, визначені умови праці тощо), мали характер відносної зовнішньої орієнтації (знаки відмінності, обставини існування, «табірний» режим тощо). Ця зовнішня домінанта, орієнтація на зовні, відкритість «без таїни», відвертість до оточуючого, навколишнього світу, у значно більш відкритому вигляді буде притаманна молодіжним і музичним субкультурам через два десятиріччя – 60-х рр. ХХ ст. При цьому слід підкреслити, що майже всі субкультури, народжені війною, мають неоднорідний та недемократичний (партизанська переважно авторитарна, оstarбайтерська з рисами тоталітарності тощо) характер, свої стилі, групо центризм (у т.ч. усвідомлення належності до певної організації), особливе становище (у таборі, лісі тощо) та спільність походження (внаслідок військових дій). Мали і специфіку (відносна свобода вибору у партизан, менша – в оstarбайтерів і військовополонених, їх неналежність собі, певна приреченість на таке буття внаслідок тиску зовнішніх умов) [2; 4; 6-7; 16-19]. Пізніше, наприкінці 50-х рр. ХХ ст. (а ще більше, у 60-90-х рр.) субкультури вийдуть на інший рівень. Так, всі вікові (дитячі, підліткові, молодіжні тощо), більшість професійних та інших субкультур виникали не внаслідок зовнішнього тиску, а внаслідок внутрішнього вибору. Власні уподобання, а не зовнішній тиск, народжували рухи хіпі та металістів, рокерів та байкарів, як і більшість інших соціальних субкультур другої половини ХХ ст. У них, у мирний час, особливо в умовах демократичного світу була свобода дій, відсутність зовнішніх примусів (були зовнішні впливи, від яких була можливість відмовитись). По-іншому було у часи військових дій.

Субкультура партизан – явище, що мало зовсім інші особливості, ніж субкультури 60-90-х рр. ХХ ст. (з опозиційністю проти «вузьких» норм та цінностей традицій і офіційної, панівної культури, пошуком нових вражень та самовираження) [12-14], про які написані сотні книжок і тисячі статей. Деякі дослідники (В. Пирожков, О. Старков та ін.) небезпідставно наголошували, що з 70-х рр. молодіжна субкультура стала все більше потрапляти під вплив кримінальної та навіть «будови комунізму» іноді ставали «кримінальними університетами». Молодь доби «розвиненого соціалізму», особливо в азійській частині СРСР все більше переймала негативний досвід аномії [13], хоча до 1950-х рр. такі тенденції були незначними. Між іншим, молоді партизанські загони, включаючи хрестоматійну «Молоду гвардію», набагато випереджали легендарних британських «тедді-

бойз» середини 1950-х рр., яких вважають першою молодіжною соціально спрямованою субкультурою.

Субкультура партизан – теж власна автономність, свій макросвіт, але де є завуальованість, прихованість, замкненість, своя свідомість і духовність, групова солідарність (іноді до кругової поруки), цінності, утаємниченість, усе те, що було спрямоване, причому, як правило, таємно на боротьбу з окупантами та їх прихильниками). Ці внутрішні властивості, домінанти секретності та таїни, власних цінностей та норм партизанської субкультури, дають право віднести її до внутрішньої орієнтації, до прихованості від зайвих очей, – як від окупантів, так і їх прихильників. Недарма нацистська верхівка з часом забороняє сам термін «партизан». Разом із цим треба пам'ятати, що партизани були патріотами, захисниками Вітчизни, борцями за правду, часто героями [16-19], а традиційно основні носії кримінальної субкультури – переважно злочинці.

Дійсно, у сенсі прихованості, ізолюваності, конспіративності, стилю поведінки та подвійністю життя, чіткістю ієрархії, власними нормами (відмінні від владних) субкультура партизан мала деякі аналогії (при величезній кількості відмінностей, кардинальних особливостях та принциповій різниці) з кримінальною субкультурою [12-14]. Але тут зустрічаємо дві протилежні нормативні системи – партизанська орієнтувалась на радянську систему, а кримінальна на власні анти норми. У контексті субкультури партизан постає складна проблема протидії двох систем – радянської та фашистської, двох правових структур; відповідно те, що було законним в СРСР, водночас поставало протизаконним у Німеччині. Проблема узгодження, імплементації, протиставлення норм і цінностей у контексті закон – аномія актуальна для міжнародного права, а особливо є гострою у періоди збройних конфліктів та військових протистоянь [13]. Радянські партизани були злочинцями і злом для Рейху та патріотами і надією для Кремля.

Керівники Рейху визнавали, що чимало сил і засобів забирає боротьба з партизанами («бандами»), що мали свої «культурні системи» (засоби комунікації, пісні, приказки, паролі, інформаторів, фінансові та продовольчі джерела тощо). У 1941-1943 рр. лише Г. Гімлер виділив для боротьби з «бандами» 25 поліцейських полків, дві піхотних та одну кавалерійську дивізію, проте партизанський рух набирив обертів. А.Гітлер видав спеціальний наказ від 27 квітня 1943 р. «Про боротьбу з партизанами» (або по-іншому «Боротьба проти бандитизму»), бо у зведеннях і донесеннях німецькі спецоргани, військові командири тривалий час вживали термін «партизани», а ще 31 липня 1942 р. рейхсфюрер СС Г. Гімлер видав наказ про заборону цього терміну, бо він широко вживався більшовиками. Вимагалось в подальшому вживати слова «бандити», «банди», «група більшовицьких бандитів» тощо). У наказі А. Гітлера наголошувалося, що партизанські банди (!!!) завдали відчутних збитків транспорту, господарству, армії, а боротьбу з цим бандитизмом слід розглядати як бойові дії на фронті [5; 140].

Перебування військовополонених у таборах, частково нагадувало перебування у в'язницях, проте вести мову про субкультуру військовополонених як субкультуру специфічних «в'язнів» не зовсім коректно, хоча певні елементи тюремної субкультури у таборах для військовополонених мали місце (але життя було не за «поняттями», як у тюрмі, а за внутрішніми нормами, що узгоджувались як із нормами моралі, так і з нацистськими інструкціями).

Утім, субкультура полонених по суті не розглядалась в СРСР через ідеологічні міркування. Ще Карний кодекс РСФРР 1926 р. зазначав, що «здача в полон ворогу, не викликана бойовою обстановкою», передбачала розстріл із конфіскацією майна. У військовий час – сталінські репресії, військові трибунали, залякування, «спецтабори з перевірки», репресивні загони тощо. 28 грудня 1941 р. нарком НКВС Л. Берія видав наказ «Про утворення спеціальних таборів для колишніх військовослужбовців Червоної армії, що знаходилися в полоні і в оточенні», а 13 січня 1942 р. видав «Тимчасову інструкцію про порядок утримання в спеціальних таборах НКВС колишніх військовослужбовців Червоної

армії, що знаходилися в полоні і оточенні противника». З часом в СРСР було утворено 43 спеціальні табори і 26 перевірконо-фільтраційних, а після вступу радянських військ до Німеччини – 74 перевірконо-фільтраційних і 22 збірно-пересильних табори, де фільтрували і перевіряли оstarбайтерів та військовополонених [7; 28].

О. Потильчак пише: «У жовтні 1941 р. в 11 таборах утримувалося 445.000 в'язнів, а на кінець місяця їх кількість зменшилася до 125.000 (звільнені, втікачі, померлі, страчені). У листопаді військовополонених у таборах знову нараховувалося 520.000, а наприкінці місяця ця цифра зменшилася до 243.000. Із них 140.000 в'язнів працювали на важливих військових об'єктах. У грудні 1941 р. кількість військовополонених впала до 175.600 осіб, з яких могли працювати лише 112000. У січні 1942 р. кількість полонених знову знизилася до 141.600 осіб, з яких працездатними було лише 90.000» [7; 219]. На Нюрнберзькому процесі згадували, що в липні 1942 р. у Німеччині працювало 200.000 радянських військовополонених, у 1943 р. – вже 386.000, а в середині 1944 р. – 750 тис. осіб [7; 222]. Значна кількість із них – з України. Створені в Україні табори військовополонених у більшості були тимчасовими (випадкові приміщення, в'язні утримувалися у жахливих умовах на майданчиках, обнесених колючим дротом під високою напругою.

Генерал Кітцінгер, головнокомандувач військами Вермахту в Україні, повідомляв, що на його території щодня помирає 2,5 тис. військовополонених [6; 164-165]. Робочий день у в'язнів концтаборів тривав з ранку до ночі. Для поповнення дармової рабсили Г. Гітлер розпорядився всіх захоплених партизан вважати військовополоненими. Так іноді поза своєю волею люди змінювали своє культурне середовище; відбувався діалог субкультур, їх взаємоперетинання. «Хто, зрештою, «зрадники?», – запитував Ф. Пігідо-Правобережний. – Сто вісімдесят мільйонів «безпартійних большевиків» чи купка узурпаторів, що засіли у Кремлі й з упертістю маніяків із нечуваною жорстокістю проводить свої криваві експерименти» [10; 68]. Спочатку для характеристики цивільної робочої сили з окупованих територій СРСР застосовувався термін «вільний російський робітник». Визначення оstarбайтер з'являється наприкінці 1942 – початку 1943 р. (для колишніх громадян СРСР зі «старих» територій СРСР – до 17 вересня 1939 р.).

З ешелонів їх направляли у «дурганстабори» (пересильні табори), умови у яких мало були схожими з умовами концентраційного табору. Оstarбайтери мали особливий зовнішній вигляд (на одязі був спеціальний «ostarбайтерський» знак «Ost» («Схід»), який розміщували праворуч на грудях чи рукаві. У 1944 р. замість нього запроваджено знаки національної приналежності оstarбайтерів (для українців, росіян, білорусів). «Український» знак зображав орнаментований еліпс із стилізованим тризубом. Табори з оstarбайтерами з України, поділяли на кілька типів: «табори для оstarбайтерів», «табори для іноземців», «загальні табори для іноземних робітників», «жіночі» та «дитячі табори», «табори для «російських» військовополонених», «барачні табори» тощо, але умови були скрізь поганими. Лише у Берліні та околицях було 666 таборів для іноземних робітників.

Робочий день оstarбайтерів тривав до 14 годин, а у сільському господарстві – до 17 годин на добу. Осіб, передбачених для повернення в Україну, збирали в спеціальних таборах – «кранктаборах». Це були переважно «живі смертники», які їхали помирати (хворі, немічні) або у концтабори. Масовий набір населення почався після оприлюднення циркуляра А. Розенберга від 6 березня 1942 р. (вимагав направити до Німеччини 627.000 «східних робітників», 527.000 з яких з України) [7; 232]. Почалась шалена пропаганда і деякі дійсно добровільно з'являлися для від'їзду до Німеччини. Нацисти влаштовували агітаційні заходи (листівки та газети описували, а виставки демонстрували «щасливе життя робітників зі Сходу»). Проте ухилення від відправки до Німеччини набуло масового характеру. Так, із Києва за планом квітня 1942 р. окупантам вдалося відправити тільки половину від запланованої цифри. При плануванні набору брали 10% від кількості населення регіону. Щоденна кількість осіб, яких «виловлювали» для відправки, виходячи від кількості населення певного району, становила від 45 до 80 осіб. З початку депортації більшість

робочої сили становили чоловіки, німці навіть намагалися здійснювати професійний відбір (формувати т.з. «особливі ешелони»). На кінець 1942 р. до Німеччини з Києва депортували майже 11% киян [7; 239]. Через брак людей у 1943 р. перейшли до набору не лише жінок, а й 14-15-ти річних юнаків та дівчат, що підлягали загальній трудовій повинності. Відома таємна операція з депортації малолітніх (від 10 до 14 рр.) під назвою «Сіно». На початку 1944 р. А. Гітлер вимагав нові набори робочої сили на Сході (з 350.000 остарбайтерів з України мало бути 200.000). На Нюрнберзькому процесі Г. Геринг пояснював використання остарбайтерів з причин безпеки, щоб ці робітники не могли у власній країні активно діяти проти німців, тобто бачимо намагання протиставити субкультуру остарбайтерів – партизанській субкультурі.

Примусове залучення на роботу до Німеччини частково зменшувало спротив, було засобом геноциду, культурициду та етноциду українців. Ситуація в остарбайтерів змінилася в 1944 р. – через дефіцит робочих рук їх урівняли у статусі з іншими іноземними робітниками. Загалом, використання праці населення просідало значне місце у ворожій політиці, адже саме існування перетворювалось на неповноцінне суббуття, субіснування, субжиття. До Рейху було відправлено понад 1 млн. українських робітників. Формувалась особлива форма (примусової) українсько-німецької співпраці, депортовані українці розвивали (хай і не дуже активно) не лише власну культуру, але і здійснювали вплив на німецьку. Значна кількість різних остарбайтерів (переважно зі сходу Європи) створювала підвалини протоглобалізаційних процесів, відбувалась трансплантація деяких елементів різних культур, відчувались чинники культурної міграції, асиміляції, взаємовпливів. Пересічні німці бачили, що живуть в СРСР не звірі, а люди, подібні до них. Острайбайтери-українці, маючи відмінності навіть в одязі, не приховували свою доброзичливість, щирість та «інаковість» (пісні, гумор тощо). Якщо нова Європа формувалась на руїнах нацистського Рейху, то певні підвалини для співпраці закладались і раніше, у т.ч. депортованими українцями, які, у переважній більшості, сумлінно і старанно виконували свої обов'язки, сприяючи не лише розвитку субкультури остарбайтерів, але і українсько-німецькому діалогу (ширше – європейському полілогу, європеїзму, процесів предглобалізації).

До певної міри проміжну ланку між субкультурою партизан і субкультурою остарбайтерів займали особливості буття перехідної і найбільш мінливої та спірної субкультури – субкультури військовополонених. Про неї, як і про низку інших спірних субкультур (наприклад, студентська), доречно застосовувати термін «протосубкультура» або «передсубкультура». Як правило військовополонені з часом ставали партизанами, острайбайтерами або «асимілювались» з масою поневоленого населення, значно рідше вони пробирались до радянських військ, повертаючись до лав діючої армії. І все ж військовополонені до зміни свого статусу (на партизан чи ще когось) у переважній своїй більшості мали значні особливості буття (умови праці та перебування, «етикет» спілкування, особливості у боротьбі за виживання, зародження початкових форм «фольклору військовополонених», умови для внутрішньої консолідації тощо). Субкультура військовополонених, що частину життя провели у різних таборах, може розглядатись і як частина табірної субкультури (як у Німеччині, так і в СРСР).

Лише за перші три тижні понад 800 тис. червоноармійців загинули, опинилися в полоні, вибули із лав пораненими і через хворобу, а на осінь 1941 р. понад 2 млн. військовослужбовців потрапили в німецький полон [7; 43], тільки під Києвом було оточено 665 тис. військовослужбовців. За даними М. Ковалю, у 1941 р. в Україні Вермахт полонив понад 1,5 млн. військовослужбовців Радянської Армії, а за роки війни, за даними німецького командування, в полон потрапили 5,7 млн. радянських солдатів та офіцерів. На середину 1944 р. майже 3,3 млн. в'язнів було знищено фашистами на окупованих територіях, включаючи й Україну [7; 218-219]. У період нацистської окупації на території України існували понад 300 таборів різних типів [7]. Військовополонені утримувалися, ймовірно, в 211 з понад 300, інші – робочі табори для цивільних осіб. 8 вересня 1941 р. з'явилося

«Розпорядження про поведження з радянськими військовополоненими у всіх таборах військовополонених» (про охорону та експлуатацію в'язнів).

Тимчасові субкультури мали соціальні, територіальні та етнічні переплетіння й елементи. Етносубкультурні чинники і пояснення (німецькі, єврейські, російські, циганські тощо) домінували у нацистській пропаганді. З етносубкультурних переконань походять і твердження А.Гітлера на кшталт: «жоден учитель не повинен приходити до них і тягти до школи їх дітей. Якщо росіяни, українці, киргизи та інші навчатися читати і писати, то нам це лише зашкодить» [6; 533]. Гуманітарна освіта (а у значній мірі і повноцінна вища освіта) заборонялись: Рейху потрібні були слухняні раби, а не творчі особистості.

Говорячи про реальну загрозу для окупаційного режиму з боку підпільників, партизанів, саботажників, інших ворогів, треба зазначити, що 15 липня 1941 р. Головне політичне управління Червоної армії видало звернення «До військовослужбовців, які б'ються в тилу ворога» (діяльність радянських бійців за лінією фронту розглядалися як продовження бойових завдань). Його розкидали з літаків над окупованою територією. Головне політичне управління Червоної армії передало військовим радам фронтів «Інструкцію по організації партизанських загонів і груп» (створювати партизанські загони і диверсійні групи необхідно, у першу чергу, для бойових і диверсійних дій на комунікаціях ворога). Починалась трирічна партизанська війна, яку, щоправда передбачав ворог. Міністр східних окупованих областей А. Розенберг 23 серпня 1941 р. видав розпорядження про запровадження надзвичайних каральних заходів щодо населення. У цілому людей могли знищувати лише за те, що вони могли стати потенційними ворогами Рейху. Німці погрожували смертю всім, хто не здав зброю, боєприпаси, а особливо за допомогу партизанам та іншим диверсантам. Кількість заложників у населених пунктах становила від 10 до 7 тис. осіб. Лише за листопад 1941 р. за підпали й диверсійні акти у Києві розстріляно 800 обвинувачених. Багатьох євреїв звинуватили у пожежах в міста, а у Бабиному Яру до 12 жовтня 1941 р. було вбито майже 51 тис. осіб. Упродовж 1941 р. знищили понад 85 тис. киян.

Від вибуху мін у Харкові, які заклали при відступі радянські військові, загинуло чимало німців й комендант міста наказав розстріляти 50 комуністів, а 1 тис. осіб стали заложниками (з метою покарання на смерть у разі антинімецьких дій). Для харків'ян встановили комендантську годину з 16 до 6 годин ранку. Комендант казав: «Кожен мешканець Харкова своїм життям відповідає за безпеку німецьких збройних сил. Той, хто віднині не повідомлятиме про акції, спрямовані проти німецьких збройних сил, ставить під загрозу не лише власне життя, а й також життя усіх мешканців Харкова» [6; 198]. Наказ В. Кейтла від 16 вересня 1941 р. під назвою «Комуністичний повстанський рух на окупованих територіях» був спрямованим проти повстанського руху (від пропаганди до повстань). Як наслідок, спокутою за смерть німецького солдата, мало стати покарання смертю 50-100 комуністів. Основною причиною розгортання партизанської боротьби навіть Й. Геббельс справедливо вважав жорстоку окупаційну політику. В наказі Й. Сталіна «Про завдання партизанського руху» (5 вересня 1942 р.) наголошувалося, що руйнування комунікацій ворога має найважливіше значення. У 1943 р. в Рейхскомісаріаті «Україна», дії партизан загрожували тилу ворога. Партизанські дії вели і українські національні сили. На початку травня 1943 р. пропагандисти ОУН(Б) розповсюдили листівку під назвою «Перед подвійним наступом». З метою розгортання збройної боротьби націоналістичні провідники сформували Крайовий військовий штаб (КВШ), а навесні-влітку 1943 р. остаточно сформувалася Українська повстанська армія (УПА). Але ця сила заслуговує на окреме дослідження, у т.ч. як особлива частина партизанського руху Європи.

Водночас у трансформованому вигляді існували й усталені, умовно «основні» (базові, провідні, старі, вже усталені) субкультури (на відміну від тимчасових, вторинних, народжених військовими діями, «додаткових»). Серед первинних («основних») – професійні, територіальні, соціальні, вікові, етнічні, релігійні та деякі інші субкультури. Безперечно, до «усталених» субкультур теж співіснують різні, часом протилежні підходи та оцінки [8, 13-

14]. Проте обмежимося лише тими явищами субкультурного спрямування, що мали мінливий і специфічний характер. Вони через свою «тимчасовість» не набули такого глибокого та багатогранного рівня, як, наприклад, кримінальна субкультура.

Висновок. У ході дослідження було зроблено акцент на існуванні такого особливого явища культурного буття часів Великої Вітчизняної війни, як субкультури військовополонених, партизан і оstarбайтерів, які заслуговують на подальші дослідження. Важкі роки нацистських випробувань створили умови, коли мільйони наших громадян, в особливих умовах змушені були вивчати нові методи спілкування, утаємничені форми комунікації, своєрідні коди, шифри, паролі, засоби передачі даних і зв'язку, створюючи нові субкультурні реалії 1941-1944 рр.

Список використаної літератури

1. **Загорулько М. М.** Крах плана «Ольденбург» : (о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР) / М. М. Загорулько, А. Ф. Юденков. – 3 изд., доп. – М. : Экономика, 1987. – 393 с.
2. **Історія України** : Документи. Матеріали. Посіб. / уклад., комент. В. Ю. Короля. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 448 с. (Альма-матер).
3. **Коваль М. В.** Український народ у Великій Вітчизняній війні (1941-1945 рр.) / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1990. – № 3. – С. 45–56.
4. **Король В. Ю.** Історія України : навч. посіб. / В. Ю. Король. – 2 вид., доп. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 496 с.
5. **Косик В.** Україна в Другій світовій війні у документах. В 3-х т. – Т. 2 / В. Косик. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т української археографії і джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1999. – 384 с.
6. **Косик В.** Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж, Нью-Йорк, Л., 1993. – 657 с.
7. **Кучер В. І.** Україна 1941-1945: трагедія народу за фасадом Священної війни : монографія / В. І. Кучер, О. В. Потильчак. – К. ; Біла Церква : ТОВ «Білоцерковдрук». 2011. – 368 с.
8. **Михайлова Р. Д.** Художня культура Галицько-Волинської Русі / Р. Д. Михайлова. – К. : Слово, 2007. – 490 с.
9. **Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941-1944: В 2-х кн.** Кн. 1. Борьба в подполье / В. Н. Немятый, Д. Ф. Григорович, В. А. Замлинський и др. – К. : Наук. думка, 1985. – 399 с.
10. **Пігідо-Правобережний Ф.** Велика Вітчизняна війна. Спогади та роздуми очевидця / Ф. Пігідо-Правобережний. – К., 2009. – 288 с.
11. **Преступные цели – преступные средства.** Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1944 гг.). – М. : Изд-во полит. литературы, 1985. – 384 с.
12. **Радзиевский В. А.** Избранные произведения к 1025-летию Крещения Руси / В. А. Радзиевский. – К. : Логос, 2013. – 248 с.
13. **Радзієвський В. О.** Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Логос, 2012. – 368 с.
14. **Радзієвський В. О.** Про теорію та історію субкультур : нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Логос, 2013. – 276 с.
15. **Салата О. О.** Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941-1944 рр.) : монографія / О. О. Салата ; Донецький нац. ун-т. – Донецьк : Норд-Прес, 2010. – 361 с.
16. **Чайковський А. С.** Айсберг : з історії органів внутр. справ і держ. безпеки України / А. Чайковський. – К. : Парламент. вид-во, 2013. – 703 с. : іл.
17. **Чайковский А. С.** За нами Большая земля: помощь советского тыла в организации

народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории Украины, 1941-1944 гг. / А. С. Чайковский. – К. : Вищ. шк., 1990. – 343 с.

18. **Чайковський А. С.** Невідома війна : партизанський рух в Україні 1941-1944 рр. мовою документів, очима історика / А. С. Чайковський. – К. : Україна, 1994. – 256 с.

19. **Чайковский А. С.** Помощь советского тыла в организации народной борьбы против фашистских захватчиков на временно оккупированной территории СССР 1941-1944 гг. (На материалах Украинской ССР) : автореф. дис... д-ра ист. наук: 07.00.01 / А. С. Чайковский. – К. , 1991. – 36 с.

Резюме

Аналізуються проблема субкультур періоду Великої Вітчизняної війни. Автор осмислює такі соціокультурні явища як тимчасові, «мінливі» субкультури України періоду війни: субкультури партизан, оstarбайтерів та військовополонених.

Ключові слова: культура, Велика Вітчизняна війна, субкультура, культурологія, субкультура періоду Великої Вітчизняної війни, історія.

Summary

Radziewsky V. About derivatives of subculture in Ukraine in 1941-1944

In the article the subculture of the Great Patriotic War is analyzed. The author underlines the necessity of comprehension of these sociocultural phenomena in cultural and historical dimensions as a temporary «non-permanent» subculture of the Ukrainian period of the Great Patriotic War: subculture of guerrillas, guest workers and military prisoners.

Key words: culture, the Great Patriotic War, subculture, cult urology, subculture's during the Great Patriotic War, history.

Аннотация

Анализируется проблема субкультур периода Великой Отечественной войны. Автор осмысливает такие явления как временные, «непостоянные» субкультуры Украины периода войны: субкультуры партизан, гостарбайтеров и военнопленных.

Ключевые слова: культура, Великая Отечественная война, субкультура, культурология, субкультура периода войны, история.

Надійшла до редакції 12.10.2013 р.